NAJČASTEJŠIE PRÍČINY BEZDOMOVECTVA U SENIOROV

Most typical causes of homelessness in seniors

Martin Vereš

10: 247–482, 2008
ISSN 1212-4117

Trnavská univerzita v Trnave, Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce

Summary

The scope of the contribution is focused on causes of homelessness. The homelessness is a multidimensional phenomenon and concerns all age categories including seniors. The phenomenon results not only in the absence of satisfying principal living needs but also in rather more painful consequences. The depreciation of the value of the human life, social separation, stigmatization, absence of privacy and safety are the features associated with social exclusion, which is in its extreme form represented by the homelessness.

The contribution demonstrates missing unambiguous delimitation or definition of causes, which are the triggering factors of the homelessness, their wide variability and mutual interconnection (multi-factorial nature) of factors of individual failure (compared with the common population) and structural factors (effects of the society – unemployment, admission to the education, availability of accommodation, health care).

The life and practice demonstrates enormous gaps and void spaces from the standpoint of the legislation in the form of absence of defining the term “homeless person” itself, unambiguousness and problems of delimitation of competences of particular subjects (sponsors – providers) of social services as well as from the standpoint of the coverage with social services and quantitative and qualitative points of view.

The currently existing capacity of social facilities aimed at helping homeless people is insufficient and not reflecting complex providing of needs associated with the target of reintegration of homeless people into common life. From this standpoint, the most important problems are as follows:

- the absence of supporting complex services associated with the principal degree of the reintegration process (daytime centres and field social work are lacking);
- providing of the reintegration process from the standpoint of next supporting services either in the form of accommodation (asylum homes, provisional homes, protected accommodation, rented flats), development or mastering of new professional skills (protected workshops, special labour programmes), availability and quality of services of social intervention, social consultation services;
- mutual cooperation between particular subjects participating in the solution of problems of homeless people (the state – regions – villages – non-governmental and charitable organizations);
- the absence of detailed mapping of problems of homeless people throughout Slovakia;
- mutual coordination of activities of the third sector implemented on the basis of the activity of the whole society.

The problems mentioned outline the spheres, the solution of which should be to a certain extent also connected with forthcoming legislative changes.

Key words: homeless person – homelessness – causes of homelessness – causes of homelessness in seniors

Souhrn

Príspevok je obsahovo zameraný na príčiny bezdomovectva. Bezdomovectvo je multidimenzionálny jav a dotýka sa všetkých vekových kategórií, nevynímajúc seniorov. Jav, ktorého dôsledkom nie je len absencia uspokojenia základných životných potrieb, ale aj čosi oveľa bolestnejšie. Devalvácia hodnoty ľudského života, sociálna izolácia, stigmatizácia, absencia súkromia, bezpečia, to všetko sa spája so

sociálnym vylúčením, ktorého extrému podobu bezdomovectvo predstavuje.

Príspevok poukazuje na nejednoznačnosť vymedzenia, resp. definovania príčin, ktoré sú spúšťačom bezdomovectva, ich širokú variabilitu a vzájomnú prepojenosť (multifaktoriálnosť) faktorov individuálneho zlyhania (tak ako im dáva prednosť bežná populácia) a štrukturálnych faktorov (vplyvu spoločnosti – nezamestnanosť, prístup k vzdelaniu, dostupnosť bývania, zdravotnej starostlivosti).

Život a prax poukazujú na obrovské medzery a prázdne miesta tak z pohľadu legislatívy v podobe absencie definovania samotného termínu bezdomovec, nejednoznačnosti a problematikosti vymedzenia kompetencií jednotlivých subjektov (zriaďovateľov – poskytovateľov) sociálnych služieb, ako aj z pohľadu samotného pokrytia sociálnymi službami z kvantitatívneho a kvalitatívneho hľadiska.

Súčasná kapacita sociálnych zariadení zameraných na pomoc ľuďom bez domova je nedostačujúca, nereaguje na komplexné zabezpečenie potrieb spojených s cieľom reintegrácie bezdomovcov do bežného života. Z tohto pohľadu sa javí ako najvýraznejším problémom:

- absencia podpory komplexných služieb spojených so základným stupňom reintegračného procesu (absentujú hlavne denné centrá a terénna sociálna práca);
- zabezpečenie reintegračného procesu z pohľadu nadväznosti podporných služieb, či už v podobe bývania (azylové domy, domy na pol ceste, chránené bývanie, nájomné byty), rozvoja, resp. znovuzískania pracovných zručností (chránené dielne, špeciálne pracovné programy), dostupnosti a kvality služieb sociálnej intervencie, sociálneho poradenstva;
- vzájomná spolupráca jednotlivých subjektov podieľajúcich sa na riešení bezdomovectva (štát – samosprávne kraje – obce – mimovládne a charitatívne organizácie);
- absencia podrobného zmapovania bezdomovectva v rámci celého Slovenska;
- spoločná koordinácia aktivít tretieho sektora realizovaných na báze celoslovenskej pôsobnosti.

Uvedené problémy načrtávajú okruhy, ktorých riešenie by malo byť do istej miery spojené aj s pripravovanými legislatívnymi zmenami.

Kľúčové slová: bezdomovec – bezdomovectvo – príčiny bezdomovectva – príčiny bezdomovectva seniorov

Fenomén bezdomovectva u nás výraznejšie vstúpil do povedomia väčšiny ľudí na začiatku deväťdesiatych rokov 20. storočia. Mohlo by sa zdať, že je prirodzeným dôsledkom spoločenských zmien, ktorých sprievodným znakom bolo nielen budovanie právneho štátu, ale aj výskyt negatívnych dôsledkov ekonomickej transformácie. Ako však uvádza Horáková, jeho korene siahajú hlbšie, keďže „z veľkej časti je dedičstvom minulého „socialistického“ režimu, ktorý vytvoril latentné podmienky pre vznik „sociálne handicapovaných“ sociálnych skupín, akými bezdomovci sú“ (Horáková, 1995).

V dobách socializmu bolo bezdomovectvo trestným činom. Vzt'ahovalo sa naň ustanovenie paragrafu trestného zákonníka o príživníctve, na základe ktorého hrozilo až trojročné väzenie. Každý občan mal povinnosť zdržovať sa v mieste, kde bol prihlásený k trvalému bydlisku, existovala pracovná povinnosť. Ľudia, ktorým

tento „štyl“ života nevyhovoval, sa museli skrývať. Tak sa umelo zamedzilo jeho viditeľnej forme, aj keď v latentnej, skrytej forme existovalo.

Pád socializmu spôsobil zmenu nielen politického, ale aj sociálneho systému. Sloboda pohybu garantovaná ústavou a zrušenie pracovnej povinnosti spôsobili dozretie „latentnej podoby“ bezdomovectva. Ľudia, ktorí nemali záujem pracovať, boli prepustení, privatizované podniky sa snažili zefektívňovať výrobu znižovaním stavov nadbytočných pracovníkov, podnikové ubytovne sa stali predmetom podnikania. Prepustení tak často prišli nielen o prácu, ale aj o strechu nad hlavou. Rady bezdomovcov sa rozrástli vďaka amnestii o ľudí prepustených z výkonu trestu, ktorí sa nemali kam vrátiť. Výpočet širokospektrálnej skupiny ľudí bez domova dopĺňovala skupina tulákov, ktorým tento štyl života vyhovoval, príchod utečencov, či

ľudí, ktorí vlastnou neopatrnosťou o bývanie prišli.

Spoločnou charakteristikou týchto ľudí je, že v drvivej väčšine „ide o ľudí so slabou, ľahko ovplyvniteľnou osobnosťou, často handicapovaných, telesne, duševne, vekom, nízkym vzdelaním, sociálnym pôvodom, frustráciou z detstva“ (Hradecká, Hradecký, 1996).

V krajinách Európskej únie vystupuje do popredia od začiatku osemdesiatych rokov ako dôsledok rastúcej chudoby podmienenej nielen krízou zamestnanosti, ale aj permanentnou migráciou (Horáková, 1996).

Pri vymedzení významu pojmu bezdomovec sa v historickom, ale aj právnom kontexte môžeme stretnúť s dvomi rovinami jeho vnímania.

Prvá je spojená s vnímaním bezdomovca ako osoby bez štátneho občianstva, prípadne osoby bez domovského práva v štátoch, kde domovské právo existuje. Termín bezdomovec sa tak stáva ekvivalentom nemeckého *Heimatlos*, anglického *stateless* či francúzskeho *sans-patrie*, prípadne *apatride*. V tomto význame termínu bezdomovec rozumie aj slovenská legislatíva.

Druhá rovina je spojená s obsahovou náplňou slova bezdomovec, t. j. človeka, ktorý nemá domov, prístrešie v ekvivalente anglického *homeless*, nemeckého *Obdachlose*, resp. francúzskeho *sans-abri*, *sans-logis*, *sans-domicile-fixe*.

V zmysle vyššie uvedeného vníma bezdomovcov aj Strieženec ako „osoby, ktoré z rôznych dôvodov stratia štátne občianstvo jedného štátu a nenadobudnú štátne občianstvo štátu iného. Môžu byť kedykoľvek z teritória štátu, kde sa práve nachádzajú, vyhostení. Za bezdomovcov pokladáme aj občanov Slovenskej republiky, ktorí sú z najrozličnejších dôvodov v momentálnej situácii bez možnosti trvalého, či prechodného ubytovania, možnosti užívania základných hygienických potrieb a možnosti pravidelného stravovania. Ide prevažne o ľudí nachádzajúcich sa v sociálnych kolíziách, ktorí sú neprispôsobiví spoločenským normám, ľudí vracajúcich sa z výkonu trestu, alkoholikov, narkomanov ako aj trvale, či prechodne nezamestnaných“ (Strieženec, 1996).

Najviditeľnejším problémom ľudí bez domova je absencia prístrešia. Bezdomovcom je človek, ktorému chýba možnosť pravidelného a trvalého nocľahu, ale aj ten, kto ním disponu-

je, ale v jeho prípade ide iba o dočasné ubytovanie vo verejnom, alebo súkromnom zariadení (azylové domy, nocľahárne), prípadne o nocľah na verejných, či súkromných miestach, ktoré nie sú určené k ubytovaniu (Kotýnková, 2003).

Ako však ukazuje výpočet dôsledkov sociálneho vylúčenia, zásadným problémom, ktorý bezdomovcov zasahuje oveľa hlbšie, je absencia domova. Slovo domov pre každého z nás znamená oveľa viac ako strechu nad hlavou. Evojuje pocit ochrany, bezpečia, intimity, lásky, ľudského tepla. Znamená mať miesto medzi ľuďmi, ktorí sú nám vzácní, miesto v spoločnosti. Byť bez domova je čosi hlbšie a bolestnejšie ako byť bez strechy nad hlavou (Hradecká, Hradecký, 1996).

Veľa odborníkov je si problematikosti definovania bezdomovectva vedomých. Podľa Zufferey a Kerr akákoľvek definícia, ktorá vníma bezdomovcov ako homogénnu skupinu, nezodpovedá ani len subjektívnej skúsenosti tých, ktorí bezdomovcami naozaj sú. Ich výskumy zdôraznili subjektívnu podstatu bezdomovectva. Bezdomovectvo je multidimenzionálny pojem ovplyvnený kontextom, kultúrou, pohlavím, vekom, príslušnosťou k určitej spoločenskej triede. A práve zovšeobecňovaním, prípadne odkazovaním na bezdomovcov ako homogénnu skupinu môžu zostať mnohé dôležité znaky identity týchto ľudí skryté (Zufferey, Kerr, 2004).

Európska federácia národných organizácií pracujúcich s bezdomovcami – FEANTSA (*Fédération Européenne d'associations nationales travaillant avec sans-abri*), bola založená v roku 1989 a jej sídlom je Brusel. V súčasnej dobe je najpoužívanejšou práve definícia FEANTSY, ktorú prevzala aj EÚ ako jednotiaci bod národných sociálnych politík.

Podľa nej Edgar et al. bezdomovectvo vymedzili nasledujúcimi životnými situáciami: Bez prístrešia (rooflessness)

Stav bez prístrešia definovaný ako spanie mimo klasickej ubytovacej kapacity je najviditeľnejšou formou bezdomovectva. Ľudia s chaotickým životným štýlom, alebo nestálymi pomermi sú zvlášť náchylní k tomu, že sa ocitnú bez prístrešia. Úspešné nové ubytovanie pre ľudí v tejto kategórii môže závisieť nielen na dostupnosti kapacít k dočasnému, či trvalému bývaniu, ale aj na dostupnosti vhodnej podpory.

Bez bytu (houselessness)

Kategória bez bytu zodpovedá situácii, keď napriek prístupu k núdzovému ubytovaniu, alebo dlhodobým pobytom v inštitúciách môže dôjsť k označeniu určitých jedincov za bezdomovcov kvôli nedostatku vhodnej podpory, ktorá by viedla k ich sociálnej reintegrácii. Ľudia, ktorí sú donútení žiť v inštitúciách kvôli nedostatku, absencii bývania v obci, ktoré by spĺňalo ich potreby, bývajú v dôsledku tohto stavu označovaní za bezdomovcov. V tomto kontexte sa za pojmom bezdomovec ukrýva nielen nedostupnosť bývania, ale aj chýbajúca existencia, či funkčnosť spoločenských väzieb, vzťahov.

Bývanie v neistých podmienkach (Living in insecure accomodation)

Príslušnosť ku kategórii bývania v neistých podmienkach (pri neistom nároku na ubytovanie, alebo dočasnom ubytovaní) môže byť dôsledkom nedostupnosti trvalého bývania. Zároveň môže odrážať potrebu podpory, ktorá by človeku umožnila získať a úspešne udržať bývanie. Poskytnutie vhodnej podpory môže byť rozhodujúcim faktorom, ktorý človeku umožní získať trvalé bývanie na vlastné meno aj vlastnú zodpovednosť. Táto kategória taktiež zahŕňa ľudí, ktorí sú donútení bývať spoločne s inými ľuďmi v nevyhovujúcich podmienkach a ľudí bezprostredne ohrozených fyzickým, alebo psychickým násilím.

Bývanie v neprimeraných, nevyhovujúcich podmienkach (Living in inadequate accomodation)

Kategória bývania v neprimeraných podmienkach zahŕňa ľudí, ktorých ubytovacia kapacita je hygienicky nespôsobilá aj z dôvodu prílišného množstva spolubývajúcich (posudzované podľa zákonných a iných noriem platných v danom štáte), ako aj ľudí, ktorých bytom je karaván, či loď (Edgar a kol., 2002).

FEANTSA presadzuje potrebu, aby sa na bezdomovecstvo pozeralo zo širšieho pohľadu, so zahrnutím osôb bez prístrešia, bytu ako aj osôb, ktoré majú neisté a neadekvátne bývanie. V súlade s uvedeným vypracovala a prijala typológiu bezdomovectva a vylúčenia z oblasti bývania pod názvom ETHOS v snahe reagovať na odlišné skúsenosti v rámci členských štátov a režimov sociálnej starostlivosti v Európskej únii a poskytnúť tak harmonizovaný prístup

k pochopeniu povahy problémov bezdomovectva a vylúčenia z oblasti bývania na európskej a národnej úrovni. Zámerom ETHOS je poskytovať pomoc pri zlepšovaní procesu zhromažďovania údajov a ich porovnávaní. Účelom zhromažďovania údajov o bezdomovectve by malo byť poskytovanie informácií potrebných pre zlepšenie služieb zameraných na prevenciu bezdomovectva a zmiernenie jeho dôsledkov. Zhromaždené informácie o bezdomovcoch by mali postačovať k informovaniu národných vlád, ktoré by v rámci stratégie EÚ týkajúcej sa vylúčenia z oblasti bývania mali vypracovať stratégie zamerané na:

- prevenciu bezdomovectva,
- riešenie príčin bezdomovectva,
- znížovanie úrovne bezdomovectva,
- znížovanie negatívnych dopadov na bezdomovcov a ich rodiny,
- zaistenie, aby si bývalí bezdomovci dokázali udržať stále a samostatné bývanie.

Vzniku bezdomovectva predchádzajú dva elementy. Prvým je skutočnosť, že určitá udalosť vyvedie človeka zo zaužívaného stereotypu. Môže ísť o tradičné faktory determinujúce vznik bezdomovectva, alebo o úplne bežný zdravotný problém ako napríklad banálne zlomenie nohy a podobne. Podstatným nie je charakter problému, ale samotné prežívanie človeka, jeho aktivačné obranné mechanizmy (bojovnosť a zvládanie ťažkých období). Druhým elementom, ktorý ovplyvňuje bezdomovecstvo, je dostupnosť podpory blízkej osoby. Ľudia zvládajú záťažové situácie lepšie práve vďaka pomoci a opore rodiny, priateľov. Vzniku bezdomovectva teda predchádza určitá vonkajšia okolnosť, oslabená podpora sociálnych sietí a neúčelne vynakladané zdroje na riešenie problému (Janebová, 2001).

Príčiny bezdomovectva

Proces sociálneho vylúčenia je vo svojej podstate multidimenzionálny. Hospodárske a sociálne zmeny zvyšujú neistotu stále väčšieho počtu ľudí. Tí najzraniteľnejší z nich, ľudia vylúčení zo spoločenského a hospodárskeho života, mladí ľudia, ktorí sa nedokážu ekonomicky uchytiť, dlhodobo nezamestnaní, ženy v pozícii diskriminovaných, zdravotne postihnutí, starší ľudia sú často zbavení výhod, ktoré by im mali hospodárske zmeny prinášať.

Špirála vylúčenia je proces, ktorý súvisí s nezamestnanosťou a nízkymi príjmami, stratou bývania, nerovnosťou postavenia mužov a žien, nízkym vzdelaním, nerovnakými príležitosťami, ktorých sa týmto ľudom dostáva pri prístupe k základným zdrojom spoločnosti (zamestnaniu, zdravotnej starostlivosti, vzdelaniu, bývaní a sociálnej ochrane).

Sociálne vylúčenie sa prejavuje rôznymi formami chudoby. Bezdomovectvo je jeho extrémnym prejavom a je dnes považované dokonca za subkultúru spoločnosti. Subkultúru opovrhovanú, deformovanú, diskriminovanú, segregovanú a marginálnu (Hradecká, Hradecký, 1996).

Teoretický prístup k príčinám bezdomovectva

Teoretický prístup k príčinám bezdomovectva vychádza z dvoch krajných pohľadov. Tým prvým je štrukturálny pohľad. Príčiny bezdomovectva nachádza v sociálnych, ekonomických procesoch a zmenách, ktoré majú celospoločenský charakter. Medzi príčiny bezdomovectva radí ekonomickú recesiú, nezamestnanosť a marginalizáciu niektorých skupín obyvateľstva, sociálnu segregáciu, chybnú bytovú politiku, nepružnosť sociálnych služieb.

V antagonistickom postavení k nemu nachádzame na druhej strane poňatie individuálneho zlyhania ako dôsledku nedostatočnej kompetencie konkrétneho človeka riešiť, vyrovnávať sa s určitými situáciami. V kontexte s týmto pohľadom je bezdomovec vnímaný ako človek, ktorý si je sám zodpovedný za svoje zlyhanie, svoju situáciu. V nadväznosti na spoločenské povedomie ide o ľudí, ktorí majú minimálny nárok z pohľadu „zásluhovosti“ na pomoc zo strany spoločnosti (alkoholici, drogoví závislí, gambleri, somerpunker...) (Kosová a kol., 2004).

Problematickou v zmysle tohto delenia sa stáva skupina ľudí, ktorých kompetencie prekonávať životné problémy sú obmedzené objektívnymi dôvodmi – vek, zdravotný, sociálny handicap, ktorý nedokážu ovplyvniť, u ktorých je samotná „zásluhovosť“ predsa len citlivejšie vnímaná verejnosťou.

V praxi dochádza k vzájomnému prepojeniu štrukturálnych faktorov a faktorov individuálneho zlyhania. Vonkajšie prostredie, štruktúra a podmienky v spoločnosti totiž rozhodujú o tom, či a nakoľko sa naplní osud predispono-

vaných jedincov. Štrukturálne faktory určujú formu bezdomovectva, individuálne faktory ovplyvňujú šance jedinca v súťaži o získanie bývania.

Konkrétne príčiny bezdomovectva

Bezdomovectvo nie je vecou individuálneho výberu, aj keď časť populácie ho naďalej takto (vďaka stereotypom) vníma. Alkoholizmus a ďalšie formy závislostí sú iba špičkou ľadovca a častokrát im skôr prináleží postavenie dôsledkov bezdomovectva. Možno súhlasiť s názorom, že jeho korene siahajú oveľa hlbšie a základnými elementmi, ktoré nám často zostávajú skryté, sú pocity osamelosti a izolácie, ktoré v spojení so subjektívnymi, štrukturálnymi faktormi nadobúdajú charakter marginalizácie, sociálneho vylúčenia (Hradecká, Hradecký, 1996). Jeho priamym dôsledkom je nerovnaký prístup k piatim základným zdrojom spoločnosti:

- k zamestnaniu,
- k bývaní,
- k vzdelaniu,
- k zdravotnej starostlivosti,
- k sociálnej ochrane.

Podobné je vnímanie príčin bezdomovectva v USA (výskum realizovaný National Homeless Coalition — Národnou koalíciou pre bezdomovcov), kde sa uvádzajú ako najčastejšie príčiny bezdomovectva:

- strata zamestnania,
- vysoká nezamestnanosť,
- nízke mzdy,
- rozvod,
- smrť,
- domáce násilie,
- psychická alebo fyzická choroba,
- nedostatok cenovo dostupných bytov,
- odchod z inštitúcií,
- návrat z výkonu trestu ([www. notabene.sk](http://www.notabene.sk)).

V praxi sa stretávame najčastejšie s niekoľkými konkrétnymi príčinami bezdomovectva, ktoré sú spravidla kombinované, kumulované:

- partnerské problémy – ich dôsledkom je rozchod partnerov, rozvod manželov, opustenie spoločnej domácnosti, či už zo strany partnera, alebo partnerky s deťmi, alkoholizmus a iné typy závislostí,

- smrť partnera, alebo rodičov – je jednou z hlavných príčin bezdomovectva mladistvých, alebo seniorov, jej dôsledkom môže byť taktiež alkoholizmus a iné typy závislostí,
- vzťahové problémy v rodine – rodinné problémy rodič – dieťa, deti, problémy v súrodeneckom vzťahu, ktorých dôsledkom je často únik, útek,
- strata zamestnania, rôzne znevýhodnenia v prístupe na trh práce – ako dôsledok nízkeho stupňa vzdelania, vyššieho veku, záznamu v registri trestov,
- neschopnosť plniť podmienky spojené s užívaním bytu – dôsledok nezamestnanosti, absencie príjmu, neschopnosti uhrádzať záväzky spôsobujúcej nárast dlhu na nájomnom, predaj bytu, stratu užívacieho práva, deložovanie,
- strata možnosti užívať byt v dôsledku iných okolností – dobrovoľné opustenie spoločnej domácnosti po rozchode, rozvođe partnerov, dlhodobý pobyt v inštitucionalizovaných zariadeniach, nezákonné manipulácie s vlastníctvom bytu,
- zdravotné postihnutie – fyzické, psychické, mentálne (vážny zdravotný úraz, psychické ochorenia – schizofrénia, deprivácie, mentálna retardácia),
- rôzne druhy závislostí – alkoholizmus, závislosť na omamných a psychotropných látkach, gamblerstvo,
- výstup z ústavného zariadenia – detské domovy, diagnostické ústavy, liečebne,
- návrat z väzby, výkonu trestu odňatia slobody – dôsledok rozpadu rodinného prostredia, znevýhodnenia na trhu práce, absencie postpenitenciárnej starostlivosti,
- migrácia do väčších aglomerácií (miest) – spojená s predstavou životného obratu, zmeny spôsobu existencie (nájdenia si finančne výhodného zamestnania),
- sklon k nekonvenčnému spôsobu života – spravidla prijatý ako jediná možnosť riešenia problému, ktorou jedinec „disponuje“, v prípade absencie pomoci, ktorej dôsledkom je tuláctvo, somerpunkerstvo, squatting.

Rozdielnosť príčin z hľadiska pohlavia, veku

Rozdiely vo vnímaní bezdomovectva mužov a žien, resp. detí, mladistvých a starších ľudí

spočívajú predovšetkým v príčinách bezdomovectva a jeho prežívaní.

U mužov prevažuje zjavné bezdomovectvo, čo sa prejavuje verejnosťou jeho charakteru. Príčinou bezdomovectva bývajú v prvom rade faktory materiálne (strata bytu, strata zamestnania, nedostatočný príjem), ktoré sa vyskytujú často v kombinácii s faktormi osobnými, ako sú choroba, osamelosť, staroba, alkoholizmus a iné závislosti.

V menšej miere sa ako príčiny bezdomovectva prejavujú faktory vzťahové, resp. inštitucionálne. Mužom je oveľa prirodzenejšia tendencia demonštrovať svoj status, či už aktívnym vyhľadávaním a využívaním ponúkaných služieb, alebo jeho deklaráciou na verejnosti (Hradecká, Hradecký, 1996).

Ženy sú stratou domova postihnuté hlbšie. Súvisí to s vnímaním postavenia, zodpovednosti žien v spojení s rolou matky, ktorá zodpovedá za starostlivosť o domov, rodinu, deti. Výstižné je zachytenie tohto faktu Janebovou: „...jedinou skupinou, ktorá má horší status ako bezdomovci, sú ženy bez domova“ (Janebová, 2000).

Vzťahové faktory, ktoré sú vyjadrením dôsledku zlomu rodinných vzťahov, akými sú rozvod, alebo násilie v rodine, prevládajú ako príčiny bezdomovectva žien. Ženy postihnuté bezdomovectvom prebývajú na ulici obvykle po kratšiu dobu ako muži.

V menšej miere ako muži sú pacientkami psychiatrických liečební, resp. sú stigmatizované svojou minulosťou spojenou s výkonom trestu.

Príčinou bezdomovectva detí a mladistvých bývajú jednak inštitucionálne faktory (opustenie detského domova, výstup z ústavov, pobyty v azylových zariadeniach pre matky s deťmi), ale aj faktory vzťahové, akými sú neúplna rodina, výskyt násilia v rodinách, týranie a zanedbávanie detí, závislosť rodičov na alkohole, či poruchy zdravia (mentálna retardácia, emocionálne poruchy, schizofrénia, epilepsia).

V posledných rokoch sa však stretávame aj so skupinami mladých ľudí, pre ktorých je „imitácia“ bezdomovectva hrou, prostredníctvom ktorej do svojho života vháňajú potrebnú dávku vzrušenia, zábavy. Uvedená skupina je výrazom absencie zmyslu, pasivity, narušených rodinných väzieb, porúch výchovy (Hradecká, Hradecký, 1996).

Problematické oblasti života seniorov – možné prediktory vzniku bezdomovectva

- Nepriaznivý zdravotný stav – duševné ochorenia, handicap, závislosť od onych;
- Odchod do dôchodku – zníženie príjmu, zníženie sebavedomia, zníženie sociálnych kontaktov, pocit nepotrebnosti, nedostatočná pripravenosť na odchod do dôchodku;
- Nepriaznivá ekonomická situácia – zníženie celkovej kvality života;
- Negatívne psychické reakcie – znížená adaptabilita, strata partnera, blízkych, samota a osamelosť, marginalizácia, negatívny postoj spoločnosti, mýty o starnutí;
- Iné fenomény – prevody majetku, prílišná dôverčivosť seniorov a ľahšia ovplyvniteľnosť.

Príčiny bezdomovectva u seniorov

- Nepriaznivý zdravotný stav a závislosti (najmä alkohol);
- Situácie strát a nedostatočná podporná sociálna sieť, kde môžeme zaradiť zníženie príjmu, strata statusu, narastanie dlhov, finančné podvody, zlé vzťahy v rodine, smrť blízkej osoby, zmena bývania (prostredia, ľudia – oslabenie adaptačných mechanizmov).

Cieľ nášho výskumu bol zameraný okrem iného na:

Prieskum výpovedí bezdomovcov (cieľová skupina č. 2) o vnímaní ich súčasnej situácie v spojitosti s minulosťou a v nadväznosti na budúcnosť. Na základe uvedeného cieľa sme si stanovili úlohy zistiť:

v spojitosti s cieľovou skupinou č. 2:

- dôvody, ktoré viedli k bezdomovectvu,
- vnímanie rodinných vzťahov a ich dopadu na život bezdomovca,
- pohľad ľudí bez domova na dôsledky bezdomovectva,
- názor ľudí bez domova na rozsah služieb a pomoci, ktoré sú im prístupné,
- postoj k vlastnému problému v kontexte ambície zmeniť súčasnú situáciu (participácia na riešení zo strany bezdomovcov),
- samotný výskum bol realizovaný na prelome rokov december 2006 a január–február 2007 v meste Bratislava.

Skupinu respondentov² z radov bezdomovcov predstavovalo 132 ľudí bez domova, žijúcich v Bratislave. Táto skupina bola štruktúrovaná z hľadiska pohlavia, veku, rodinného stavu a dosiahnutého vzdelania.

Tab. č. 1 Charakteristika výskumnej vzorky (cieľová skupina č. 2)

	Muži		Ženy	
	počet	%	počet	%
Pohlavie	90	68	42	32
Vek	počet	%	počet	%
18–25	9	7	6	5
26–35	13	10	12	9
36–45	39	29	3	2
46–55	17	13	18	14
56 a viac	12	9	3	2
Vzdelanie	počet	%	počet	%
základné	30	23	18	14
vyučený	36	27	11	8
stredoškolské	20	15	12	9
vysokoškolské	4	3	1	1
Rodinný stav	počet	%	počet	%
slobodný/á	38	29	14	11
ženatý/vydatá	12	9	3	2
rozvedený/á	33	25	17	13
vdovec/vdova	7	5	8	6

Metódou, ktorú sme použili pri zbere údajov od ľudí bez domova, bol riadený rozhovor s ľuďmi bez domova. Uvedená metóda sa nám zdala byť vhodnejšia a efektívnejšia z pohľadu pochopenia významu jednotlivých otázok ako aj bližší kontakt s ľuďmi bez domova.

Pri vnímaní dôsledkov bezdomovectva a ich dopadu na životy ľudí bez domova zohrávalo rozhodujúcu rolu samotné „ľudské nastavenie“ respondentov, čoho dôsledkom bolo danie prednosti zabezpečeniu nevyhnutných fyziologických potrieb (bývanie, strava, hygiena) pred sociálnymi dopadmi bezdomovectva (stigmatizácia, strata spoločenskej prestíže).

Záverom možno spomenúť samotné nevyváženie vzorky respondentov z pohľadu pohlavia, čo je však dané objektívnymi dôvodmi.

Údaje získané pri práci s výskumnou vzorkou ľudí bez domova žijúcich v meste Bratislava poukazujú na nedostatočnú sieť sociálnych služieb spojenú so zabezpečením bývania (nedostatočná kapacita, absencia ďalších stupňov azylového bývania).

V protiklade s názorom „verejnej mienky“ je vnímanie rodinných problémov ako príčin bezdomovectva (60 % respondentov), pričom závislosť na alkohole ako príčinu uvádza iba 11 % respondentov.

Z pohľadu riešenia problémov bezdomovcov (až 64 % udáva potrebu nájdania si stáleho bývania spojeného so súkromím, bezpečím) nástrojom pomoci môže byť:

- sprostredkovanie azylového bývania,
- sprostredkovanie zamestnania.

Samotné možnosti a schopnosti pravidelnej práce výskumnej vzorky sú vzhľadom na:

- vytvorené podmienky na bývanie a hygienu,
- dĺžku pobytu na ulici (najpočetnejšia skupina, ktorá je na ulici viac ako 3 roky),
- stupeň vzdelania (prevláda základné a učňovské),
- skúsenosť s výkonom trestu odňatia slobody (53 % mužov, 9,5 % žien),
- požívanie alkoholických nápojov výrazne obmedzené, s čím priamo súvisí aj mož-

nosť nájdania si bývania (ubytovne, podnájom). Napriek uvedenej skutočnosti viac ako polovica respondentov očakáva v budúcnosti zlepšenie svojej situácie.

Zloženie prieskumnej vzorky kopírovalo teoretické vymedzenie foriem bezdomovectva (zjavné, skryté, potenciálne bezdomovectvo) z pohľadu mužov, žien, keď vzorku tvorili 90 muži a 42 žien.

Problémom môže byť aj samotná validita a hodnovernosť niektorých údajov, čo však v žiadnom prípade neznižuje dopad súčasnej situácie na životy ľudí bez domova.

Podstatnou, spájajúcou charakteristikou týchto skupín je častokrát neschopnosť vytvárania osobných vzťahov, ich znížená miera spoločenskej adaptability charakterizovaná nestálosťou, nestabilitou ako dôsledok prežitého v podobe ťažkého detstva, chudoby, rozpadu rodiny, choroby, či smrti blízkeho, zlého psychického stavu, vzdoru mladých ľudí voči rodičom, osamelosti, nemohúcnosti, či zúfalstva.

LITERATÚRA

- EDGAR, B., DOHERTY, J., MEERT, H.: *European Observatory on Homelessness*. Bruxelles: FEANTSA, 2002.
- HORÁKOVÁ, M.: K problematice bezdomovství. *Sociální politika*, roč. 21, 1995, č. 10, s. 6–9.
- HORÁKOVÁ, M.: Výzkum bezdomovství v Evropě. *Sociální politika*, roč. 22, 1996, č. 2, s. 1–15.
- HRADECKÁ, V., HRADECKÝ, I.: *Bezdomovství – extrémní vyloučení*. Praha: Naděje, 1996. 107 s.
- JANEBOVÁ, R.: Proces vzniku a stadia bezdomovství. *Sociální práce*, 2001, č. 2, s. 27–28.
- JANEBOVÁ, R.: Ženy bez domova: marginální problém, nebo fenomén? *Aspekt*, č. 2/2000–1/2001, s. 50–52.
- KOSOVÁ, P., OMELKOVÁ, L., SEDLÁČEK, P.: *Bezdomovectví v hlavním městě v Praze*. Praha: Městské centrum sociálních služeb a prevence, 2004. 91 s.
- KOTÝNKOVÁ, M.: Trendy v prevenci bezdomovectví. *Příklady nejlepších praxí v boji proti bezdomovectví*. Praha: Naděje, 2003. s. 15–22.
- STRIŽENEC, Š.: *Slovník sociálního pracovníka*. Trnava: AD Trnava, 1996. 255 s.
- ZUFFEREY, C., KERR, L.: Identity and everyday experiences of homelessness-Some implications for social work. *Australian social work*, 57, 2004, s. 343–354.
- www.notabene.sk. [online] [cit. 2007-03-23], dostupné z: <http://www.notabene.sk/?priciny-bezdomovectva>.

Martin Vereš
makovratko@hotmail.com